

Петухова О.М., к.е.н.

Petukhova O. M.

Петухова О.М.

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ**

THE FINANCING OF INNOVATION ACTIVITY OF ENTERPRISES

**ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ**

В статті розглянуто фінансове забезпечення інноваційної діяльності та проаналізовано структуру джерел фінансування інновацій в Україні.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, фінансове забезпечення, джерела фінансування.

The article deals with financial software innovations and analyzed the structure of innovative sources of financing in Ukraine.

Key words: Innovation, innovation, financial support, funding sources.

В статье рассмотрены финансовое обеспечение инновационной деятельности и проанализирована структура источников финансирования инноваций в Украине.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, финансовое обеспечение, источники финансирования.

Вступ. Характерною рисою сучасної економіки України є нестабільність процесів, що відбуваються. У цих умовах, як показує світовий досвід, одним з найбільш реальних шляхів досягнення підприємствами успіху на ринку є їх орієнтація на інноваційний розвиток, який передбачає безупинне оновлення асортименту продукції та технологій виробництва, удосконалення системи

управління виробництвом та збутом, пошук нових сфер та способів реалізації власного потенціалу. Саме такий підхід забезпечить підприємству конкурентні переваги, допоможе зміцнити ринкові позиції та надасть можливість розвиватись на перспективу [1, с. 99].

Основою ефективної реалізації інноваційної діяльності є достатнє фінансування витрат на її проведення, тому для повного аналізу ефективності інноваційної діяльності доцільно проаналізувати джерела її фінансування та розподіл фінансів за напрямками використання.

© О.М.Петухова, 2010.

Постановка завдання. Проблема фінансового забезпечення інноваційних процесів активно досліджується економічною наукою. Питаннями фінансування інновацій займаються чимало відомих вчених, а саме Алексеев І. В., Возняк Г. В., Крупка М. І., Кузьмін О. Є., Онишко С. В., Рошило В. І. та багато інших.

Віддаючи належне напрацюванням вчених-економістів, здійсненим у галузі теорії, методології та методики, організації фінансового забезпечення інноваційних процесів в економіці, слід зауважити, що до цього часу багато проблем ще не знайшли свого остаточного вирішення, що й зумовлює необхідність подальшого дослідження теоретико-методологічних основ, стану та тенденцій фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств.

Результати. Не зважаючи на те, що поняття фінансового забезпечення інноваційної діяльності досить широко використовується в сучасній економічній літературі, рідко можна знайти його чітке визначення. Зазвичай в економічній літературі під фінансовим забезпеченням інноваційної діяльності розуміють забезпечення підприємства фінансовими ресурсами, необхідними для реалізації його інноваційної діяльності.

Фінансові ресурси прийнято поділяти на зовнішні та внутрішні.

Фінансові ресурси, що належать підприємству, вважаються внутрішніми. Їх основу складають нерозподілений прибуток та амортизаційні відрахування. До позитивних сторін внутрішнього фінансування інновацій слід віднести, зокрема, доступність, можливість оперативного їх використання, відсутність витрат на сплату позикового відсотка та зниження ризику, збереження управління в руках засновників підприємства тощо. Разом із тим, суттєвим недоліком використання внутрішніх джерел є обмеженість обсягів фінансування. Як правило, за рахунок внутрішніх джерел здійснюють фінансування невеликих інноваційних програм чи проектів.

Фінансові ресурси, отримані від інших економічних суб'єктів, є зовнішніми по відношенню до підприємства. Зовнішні джерела фінансування є потенційно необмеженими щодо обсягів залучення капіталу, проте сам процес отримання таких коштів супроводжується складністю залучення та оформлення, потребою надання застави або відповідних гарантій, необхідністю сплати відповідних відсотків тощо.

Ефективно діюча система фінансового забезпечення інноваційної діяльності повинна формуватись із залученням внутрішніх та зовнішніх фінансових ресурсів і повинна полягати у створенні необхідних умов для швидкого та ефективного впровадження нововведень у виробництво.

Система фінансування науково-технічної діяльності підприємств до 1991 року ґрунтувалася переважно на бюджетному фінансуванні та галузевих централізованих фондах освоєння нової техніки, що формувались за рахунок відрахувань окремих підприємств від планової собівартості виготовленої продукції. Хоча з цього фонду здійснювалося фінансування проектування, конструювання, технологічної підготовки виробництва, створення нового обладнання, випробування дослідних зразків тощо, загалом обсяг робіт, що фінансувалися за рахунок цього фонду, дуже обмежений. Фінансування діяльності більшості науково-дослідних інститутів і конструкторських бюро здійснювалось за рахунок прямих відрахувань на проведення науково-дослідних і конструкторських робіт, що включалися в собівартість продукції

підприємств галузі і в загальних витратах для проведення цих робіт становили до 30 %.

Пізніше було створено Єдиний фонд розвитку науки і техніки (ЄФРНТ) за рахунок відрахувань від прибутку підприємств та організацій згідно з нормативом, що встановлювався відповідно до плану [2, с. 76].

Іншим джерелом фінансування інноваційної діяльності став фонд розвитку підприємства (ФРП), який формувалася за нормативами від величини отриманого прибутку, амортизаційних відрахувань, коштів від реалізації основних фондів тощо.

Ці два фонди відрізнялися між собою досить умовно, оскільки в основному використовувалися для фінансування однакових за характером та змістом витрат, і з 1985-1987 рр. почав утворюватися об'єднаний Єдиний фонд розвитку виробництва, науки і техніки (ЄФРВНТ). Таким чином, науково-технічну діяльність знову поглинула поточна виробнича діяльність і це посилювало кризу в інноваційній сфері. За ринкових умов об'єктом фінансування стала не науково-технічна, а інноваційна діяльність, яка за економічним змістом значно ширша [2, с. 77].

Причини розподілу фінансових ресурсів за напрямками та надання переваг у фінансуванні довгострокових інноваційних проектів потрібно шукати в джерелах фінансування.

Традиційним для сучасної економічної літератури є розподіл джерел фінансування на три групи: власні (до яких відносять нерозподілений прибуток, амортизаційні відрахування тощо), позикові (кредити банків та інших фінансово-кредитних установ, емісія облігацій підприємства, лізинг та інші) та залучені (емісія акцій підприємства, внески у статутний фонд тощо). Підприємство може використовувати різні джерел фінансування та різноманітні види окремих фінансових інструментів, регулюючи тим самим конкретні умови залучення коштів та їх обсяги.

Основним завданням фінансового забезпечення є прийняття фінансових рішень щодо пошуку, вибору складу та оптимізації структури джерел

фінансування інноваційної діяльності. У цьому контексті особливу увагу слід приділяти пошуку доступних для підприємства джерел фінансування; аналізу можливості їх залучення; оцінці позитивних та негативних сторін використання окремих джерел; оцінці вартості фінансових ресурсів, залучених з окремих джерел, та прийнятті рішень щодо складу та структури джерел фінансування інновацій.

На сучасному етапі розвитку економіки України однією із основних проблем ефективного здійснення інноваційної діяльності є недостатній обсяг фінансових коштів. Зазначимо, що фінансування інноваційних процесів необхідно розглядати як чинник соціально-економічного зростання країни, оскільки ефективне фінансове забезпечення успішної інноваційної діяльності сприяє розв'язанню економічних, соціальних, екологічних й інших проблем розвитку сучасного суспільства. Зважаючи на вищевикладене варто акцентувати увагу на обсягах фінансування інноваційної діяльності підприємств (рис. 1).

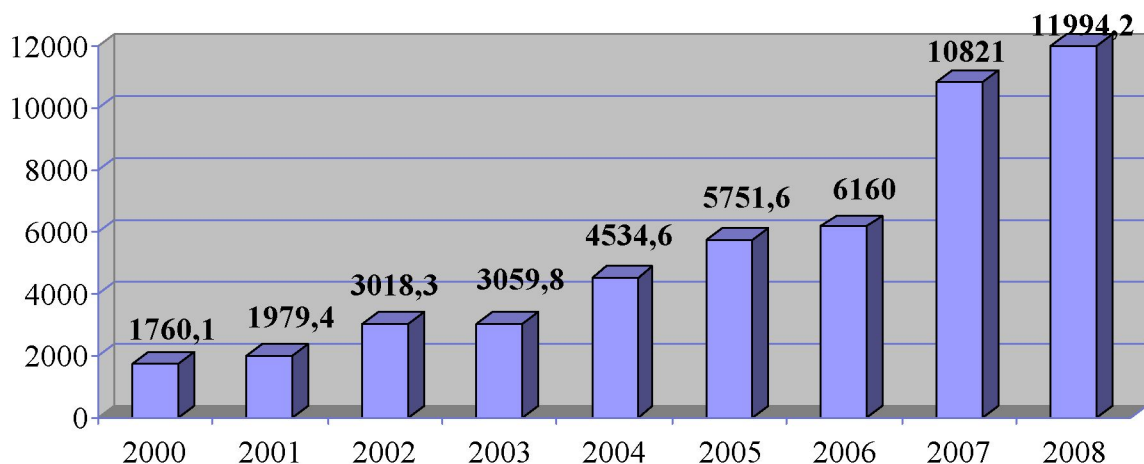

Рис. 1. Динаміка обсягів фінансування інноваційної діяльності, млн. грн.

Не зважаючи на стрімке зростання обсягів фінансування інноваційної діяльності, значних проривів у цій сфері поки що не відбувається. Водночас, світова практика свідчить про існування ідей та значну ефективність впровадження їх у виробництво, що не потребували значних обсягів фінансового забезпечення.

Багато економічних досліджень доводять, що існує істотна позитивна кореляція між витратами підприємств, уряду, інших суб'єктів господарської діяльності та обсягами коштів на НДДКР. Проте існує достатньо історичних свідчень, що часто інновації, які дійсно мали революційний вплив на технологічний уклад суспільства, не вимагали істотних матеріальних затрат. Достатньо згадати винахід Генрі Форда – конвеєр. Власне, народження ідеї коштує мало. Інша річ, що практична реалізація ідеї може вимагати, як кажуть в математиці, на порядок більшого обсягу витрат часу, коштів, зусиль багатьох людей [3, с.16].

Загалом темпи зростання обсягів фінансування інноваційної діяльності характеризуються позитивною тенденцією (табл. 1).

Таблиця 1

Темпи приросту обсягів фінансування інновацій у розрізі джерел фінансування (до попереднього року)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Всього	1,12	1,53	1,02	1,48	1,27	1,07	1,76	1,11
у.т.ч. за рахунок коштів								
власних	1,18	1,29	1,00	1,63	1,44	1,03	1,53	0,91
державного бюджету	7,23	0,81	2,05	0,68	0,44	4,08	1,27	2,33
місцевих бюджетів	1,48	0,98	1,20	0,51	9,57	0,93	0,53	2,15
позабюджетних фондів	0,7	0,27	0,08	1,20	0,39	0,75	0,64	0
вітчизняних інвесторів	0,71	1,68	1,91	0,09	7,53	0,33	1,00	6,46
іноземних інвесторів	0,44	4,51	0,49	0,86	1,40	1,12	1,83	0,36
кредитів	1,08	3,20	1,45	1,46	0,51	1,28	3,83	2,02
інших	1,03	4,98	0,19	1,75	0,41	6,06	3,69	0,14

* розраховано за [5 – 9]

Дослідження проблеми фінансового забезпечення інноваційних процесів вимагає аналізу структури джерел фінансування інновацій, визначення питомої ваги, динаміки, ролі та місця окремих джерел у фінансуванні інноваційної діяльності підприємств.

Аналіз розподілу обсягів фінансування інноваційної діяльності в промисловості свідчить про стійке переважання власних коштів підприємств: їх питома вага коливається в межах 60-88 % (рис. 2).

Водночас слід зауважити зниження, починаючи з 2006 р., частки власних коштів у структурі джерел фінансування інновацій, що свідчить про диверсифікацію джерел фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

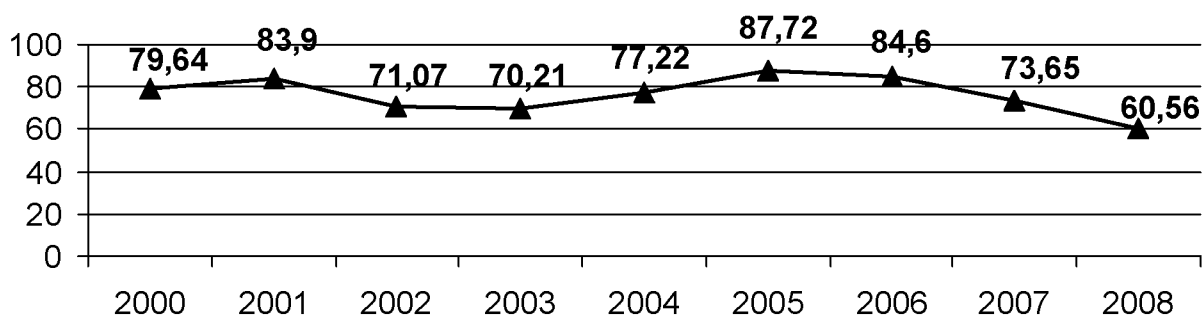

Рис. 2. Питома вага власних коштів у структурі джерел фінансування інноваційної діяльності

Виходячи з того, що власні коштів підприємств формуються переважно за рахунок нерозподіленого прибутку та амортизаційних відрахувань, можна зробити загальний висновок щодо зростання їх ролі та значення як потенційного ресурсу фінансування інноваційного розвитку економіки України. Однак на практиці амортизаційні відрахування спрямовуються, як правило, на покриття поточних потреб підприємств. Тому провідна роль у фінансовому забезпеченні інноваційних процесів належить прибутку підприємств. Водночас серед вітчизняних підприємств поширена практика приховування реального прибутку з метою уникнення оподаткування, що знижує ефективність використання даного джерела на інноваційний розвиток.

Зменшення загального рівня оподаткування підприємств, на наш погляд, не принесе бажаного результату в інноваційній сфері. Одним із напрямів вирішення даної проблеми може бути зменшення норми оподаткування тієї частини прибутку підприємств, яка спрямовується на інноваційний розвиток.

За останні роки значно зросла частка кредитних ресурсів у структурі джерел фінансування інновацій: якщо у 2000-2001 рр. їх питома вага становила

лише трохи більше 6 %, у 2002-2004 відбувся підйом до 12, а потім і до 18 %; потім знову відбулося падіння до 7-8 %, після чого у 2007 р. питома вага кредитних ресурсів становить вже 18,5 %, а у 2008 р. відбувається зростання майже до 34 % (рис. 3).

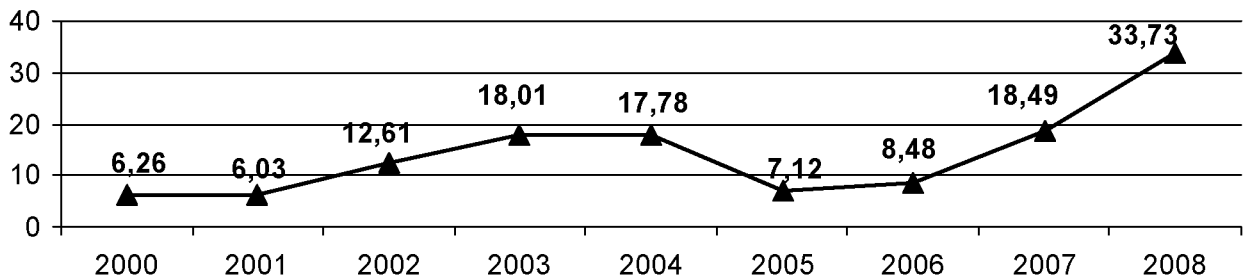

Рис. 3. Питома вага кредитних ресурсів у структурі джерел фінансування інноваційної діяльності

В сучасних економічних умовах через невпевненість у вигідності кредитування ризикових проектів або нового виробництва, що можуть не дати швидкої віддачі, банки утримуються від вкладання капіталу в нові розробки. Як правило, кредити банків носять короткостроковий характер, надаються під заставу, а відсотки по них сильно завищені, що стримує розвиток фінансування інновацій за рахунок даного джерела.

Фінансово-кредитна система України не зацікавлена інвестувати в ризикові бізнес-проекти. Більшість комерційних банків одержує основний прибуток за рахунок короткострокового кредитування або операцій, не пов'язаних із кредитуванням. Основними проблемами банківської системи є відсутність довгострокових програм розвитку банківської системи, недостатній рівень законодавчого забезпечення господарської діяльності, низький рівень капіталізації, незначний рівень рентабельності і високий рівень корупції. Для розвитку банківського кредитування інновацій необхідно забезпечити захист інтересів кредитора [4, с. 78-79].

Загалом слід відзначити нестабільність як обсягів залучення, так і питомої ваги кредитних коштів, виходячи з чого можна зробити висновок, що дане джерело ще остаточно не знайшло свого місця у структурі джерел

фінансування інноваційної діяльності, і підприємства вдаються до залучення даного джерела виходячи із виникаючих потреб. Таким чином кредити поки що не становлять постійної частки і не чинять відповідного впливу на інноваційний розвиток економіки. Разом із тим не слід заперечувати зростання ролі банківських кредитів у розвитку інноваційної діяльності.

В більшості країн світу основними джерелами інноваційної діяльності є бюджетні кошти, і вони лімітуються у законодавчому порядку. Так, конституцією Японії встановлено, що бюджетні кошти, які виділяються на розвиток фундаментальних досліджень, повинні становити не менше 3 % валового національного доходу [2, с. 79].

На жаль, в нинішніх умовах розвитку економіки України розраховувати на значні обсяги фінансування інноваційної діяльності за рахунок бюджетних коштів не доводиться. В умовах бюджетного дефіциту фінансування інноваційної діяльності практично унеможливлене. Та частка фінансових ресурсів, яка все ж таки спрямовується на інноваційні потреби економіки, не забезпечує необхідного інноваційного розвитку народного господарства. Частка коштів державного бюджету у структурі джерел фінансування інноваційної діяльності хоча й підлягає значним коливанням, загалом знаходиться на надзвичайно низькому рівні (рис. 4).

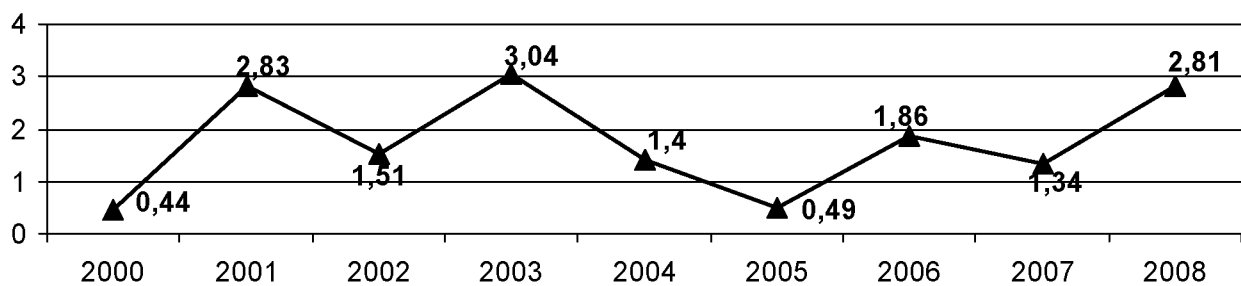

Рис. 4. Питома вага коштів державного бюджету у структурі джерел фінансування інноваційної діяльності

Про фінансування інноваційної діяльності за рахунок коштів місцевих бюджетів та позабюджетних фондів у нинішніх умовах навіть не йдеться через їх надзвичайно низькі обсяги. Можна стверджувати, що фінансування інновацій із цих джерел фактично не здійснюється. Водночас потенційне розширення

використання позабюджетних джерел фінансування, на нашу думку, здатне усунути існуючий дефіцит коштів та зможе позитивно вплинути на активізацію інноваційних процесів.

Низькою є і частка у структурі джерел фінансування інноваційної діяльності коштів вітчизняних інвесторів (рис. 5), що свідчить про відсутність з їх сторони зацікавленості у вкладеннях в інновації.

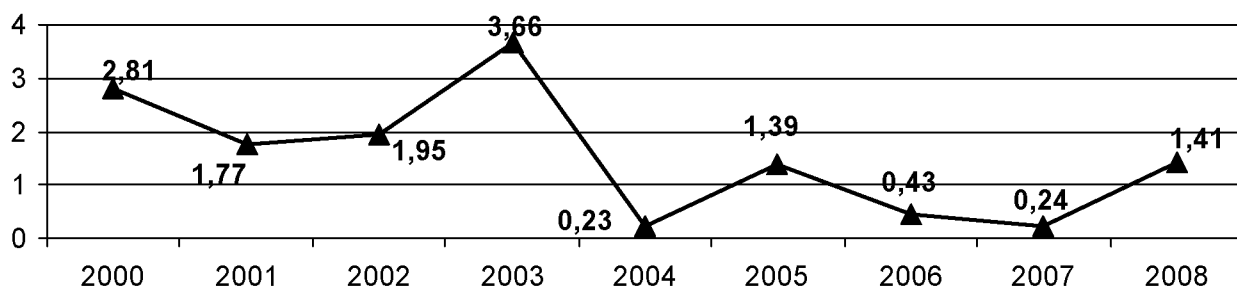

Рис. 5. Питома вага коштів вітчизняних інвесторів у структурі джерел фінансування інноваційної діяльності

Слід також відмітити низьку інноваційну спрямованість іноземних інвестицій. Хоча обсяги залучення іноземних інвестицій в економіку України в цілому зростають, надходження їх в інноваційну сферу залишається на незначному рівні, що пояснюється небажанням західних партнерів стимулювати інноваційну активність українських підприємств, та намаганнями впроваджувати власні розробки та технологічні досягнення.

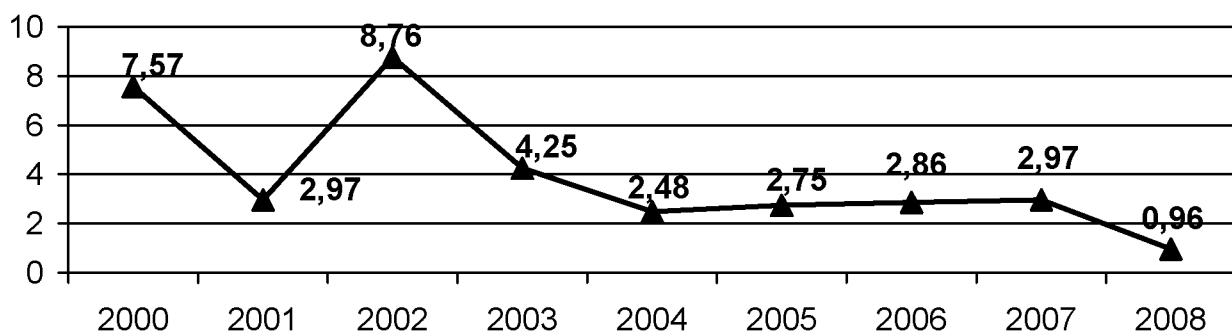

Рис. 6. Питома вага коштів іноземних інвесторів у структурі джерел фінансування інноваційної діяльності

Загалом частка коштів іноземних інвесторів у структурі джерел фінансування інноваційної діяльності є надзвичайно низькою і не чинить суттєвого впливу на інноваційний розвиток.

Висновки. У найбільш загальному розумінні фінансове забезпечення полягає у виділенні певної суми фінансових ресурсів на вирішення окремих завдань інноваційної політики підприємства. При цьому слід розрізняти забезпечувальну і регулятивну його дію. Забезпечувальна дія проявляється у встановленні джерел фінансування, тобто виявленні наявних можливостей для покриття існуючих потреб і характеризує пасивний вплив фінансового забезпечення. Регулятивна дія проявляється через виділення достатніх коштів, пошук оптимальної структури джерел фінансування та конкретної форми фінансування і характеризує активний вплив фінансового забезпечення. В цілому ж дія фінансового забезпечення спрямована на ефективну реалізацію економічних інтересів учасників інноваційної діяльності.

В сучасних умовах основою фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств залишаються їх власні кошти. Другу позицію у структурі джерел фінансування інновацій займають кредитні ресурси. Частка фінансування з інших джерел залишається на низькому рівні і не чинить суттєвого впливу на інноваційний розвиток підприємств.

Література:

1. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємств у транзитивній економіці / [Ілляшенко С. М., Прокопенко О. В., Мельник Л. Г., Божкова: В. В., Телетов О. С.] ; під ред. С. М. Ілляшенко. — Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. — 582 с.

2. Економіка й організація інноваційної діяльності: навч. посіб. / [Цигилик І. І., Кропельницька С. О., Мозіль О. І., Ткачук І. Г.]. — К. : «Центр навчальної літератури», 2004. — 128 с.

3. Інноваційна модель економіки: правові та методологічні засади проведення експертизи інноваційних проєктів: монографія / [Онишко С. В., Єгоров С. О., Черненко Ю. М., Федчук С. І., Білецька Г. М., Мажорова С. В.] ;

за заг. ред. Ю.П. Доцента. – К. : «МП Леся», 2006. — 196 с.

4. Тарасенко Т.В. Досвід упровадження урядових програм інноваційного розвитку / Т. В. Тарасенко, С. І. Архієреєв; Нац. ін-т стратег. дослід. Регіон. ф-л у м. Харкові. — Х. : Золоті сторінки, 2007. — 94 с.

5. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» / Державний комітет статистики України. За ред. Н. Г.Луценко. – К., 2001. – 290 с.

6. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» / Державний комітет статистики України. За ред. І. В. Калачової. – К., 2004. – 360 с.

7. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» / Державний комітет статистики України. За ред. І. В. Калачової. – К., 2006. – 362 с.

8. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» / Державний комітет статистики України. За ред. І. В. Калачової. – К., 2008. – 361 с.

9. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» / Державний комітет статистики України. За ред. І. В. Калачової. – К., 2009. – 365 с.

Надійшла до редколегії 25.01.10 р.

*Стаття рекомендована до друку
д-ром екон. наук, проф. Мостенською Т.Л.*